

Il curtin – in element marcant en la cuntrada ed in impurtant spazi da viver

■ (cc) Curtins cun plantas autas èn in bain cultural che vegn creà e tgrà da las famiglias da purs. En il chantun da muntogna Grischun marcan els cun lur flurs da primavaira, lur fritgs e lur colurs d'atun la cuntrada da las regiuns pli bassas sco il Signuradi, ils Tschintg Vitgs, il Partenz inferior, la Foppa e la Tumleatga. Quests territoris èn stads impurtants producents da fritga fin a l'entschatta da quest tschientaner ed han exportà onn per onn entirs trens plain fritga a l'exteriur. Er tar ils giasts en ils enconuschents lieus da cura era la fritga grischuna retschertgada sco delicatessa. Oz deriva be pli ina pitschna part dals products primars per la turta da nuschi grischuna ed il paun cun pera grischuna dal Grischun.

Ils davos decennis è sa reduci en l'entira Svizra l'effectiv da pumera auta per var 70 pertschient ed il Grischun n'è betg in'exceptiun. 1951 han ins dumbrà en il chantun anc prest 300 000 pumers auts, oz èn quai anc 40 000 fin 50 000 e la tendenza sa diminuescha vinavant! Numerus curtins cun plantas autas n'èn oz probablmain betg pli interessants economicain. La raccolta da la fritga da plantas autas dumonda bler temp e n'è betg senza privel. Per che las plantas produceschian in retgav cumplain, ston ellas vegnir tagliadas regularmain. Per-

quai vegnan las plantas smerschas. Uschia na daventa be la cuntrada pli povra, mabain i va a perder er in vegl bain cultural. In element tipic da la cuntrada cultivada purila smanatscha da sparir.

Dumber da las spezias da fritga vegn stimà per la Svizra sin passa 3000

La cultivaziun da pumera auta sa basa ozendi per gronda part sin l'idealissem dals cultivaturs e da las cultivaturas. Curtins èn vegnids plantads e tgrads sur generaziuns e novas spezias adattadas al clima local èn vegnidas tratgas. Il dumber da las spezias da fritga vegn stimà per la Svizra sin passa 3000. Be en la Tumleatga èn vegnidas definidas fin oz var tschient spezias da maila e quaranta da pera. Questas spezias han bels nums sco Fraurotacher, Minister da Hammerstein, Mail d'ampuauna, Imperatur Wilhelm, Bel da Nordhausen, Schlarigna u Extasa. Mintga spezia ha sias qualitads sco ina madiranza tampriva u tardiva, in'adattaziun a lieus pli auts u ch'ella sa distingua da las autras spezias areguard sia adattaziun sco fritga da maisa, da cuschinar, da setgenter u da mailada. En curtins cun plantas bassas, che s'augmentan er en il Grischun, pon ins dentant trair be relativain paucas spezias.

En curtins tradiziunals n'èsi betg mo da chattar ina varietad da spezias da

fritga, mabain er bleras plantas e blers animals èn qua da chasa. En cas d'ina cultivaziun extensiva u pauc intensiva dal prau chattan lur nutriment er numerus insects, tranter quels er blers insects utils sco il bau da noss Segner, vespras satiglias e mustgas dal vel verd e ballantschantas. Quests insects attiran utschels mezmieur e blers utschels per part fitg rars. Il pivot da gaud, la cuacotschna da curtin, il pitgalain verd, il pitgalain pitschen, il volvachau ed il cot da matg èn abitants tipics da curtins cun plantas autas.

Ils curtins cun plantas autas han, smegliantamain al gaud, in effect positiv sin las relaziuns climaticas localas. Els protegian cunter fermes vents e daratgas ed impedeschan l'erosiun dal terren sin spundas taissas e sin terrassas cultivadas. La stad porschan els agreablas plazzas a la subriva per muvel ed umans.

Perquai ch'ils curtins èn vegnids plantads per gronda part en la vischinanza dals bains, sa chattan els oz savens en la zona da construcziun. Tras l'activitad da construcziun svaneschan annualmain numerus pumers. En l'agricultura èn las plantas savens in impediment per la cultivaziun cun maschinas. Als cultivaturs da curtins paja la confederaziun annualmain 15 francs per planta. Questa contribuziun è dentant memia pitschna, per promover il man-

tegniment dal curtin u schizunt la plantaziun da novs pumers.

Differents projects

En il rom da differents projects èn vegnids plantads ils davos onns en tscherts territoris dal chantun novs pumers. En la Tumleatga, a Trin, Trimmis ed a Malans vegnan sustegnids quests projects a moda decisiva dal fond cuntrada svizra (FCS). Il fond cuntrada svizra è vegni endrizzà l'onn da giubileum 1991 da la confederaziun per mantegnair las cuntradas cultivadas.

Sa basond sin questas experientschas han l'uffizi d'agricultura e l'uffizi per la tgira da la cuntrada e la protecziun da la natira creà cuminaivelmain in med auxiliar da lavur per purs, uniuns e per vischnancas, che demussa var 60 vias per mantegnair ils curtins cun plantas autas en il chantun. Il med auxiliar da lavur cuntegna er ina glista da spezias ch'èn adattadas per la plantaziun en lieus pli auts. Numerusas adressas pussibiliteschan in contact cun ils uffizis cumpetents, cun autras uniuns e cun personas ch'han già fatg experientschas cun la promozion e la tgira da pumers auts. Il med auxiliar da lavur po vegnir retratg tar l'uffizi per la tgira da la cuntrada e la protecziun da la natira, Rohanstrasse 5, 7000 Cuir, e quai per il pretsch da 15 francs.